

És lőn: melankólia

Részlet

Sveta Lukić

Mikor? Talán a háború első, talán utolsó évében, egy decemberi napon, a decemberrel és az esővel és vele jelképes összefüggésben rakódott le, éppúgy, mint más fagypont alatti szellemi hőmérsékletek. Esett, megint esett, míg csak el nem tűnt egy másfajta élet minden reménye, s ami megmaradt, az ez: fiatal, vidéki öngyilkosjelöltek verseiben megénekelte nyirkos szürkeség, és — sár, ősi, agyagszerű, meghatározott, ragacsos sár, és bár semmittevő, nem közönséges, — majdnem földöntúli kínok a falun.

Hát jó, egy ilyen napon, jönnek vissza a háborús menekültek a városba: Költözködnek, végre. Összevert bútorok, már-már használhatatlanok, szerzetesét, soha sincs mind egy helyen. Ők meg, a menekültek, kivéve a kerékvágásból, ki tudja hányadszor. Pedig jó volna már valami tűzhelyet összeszakkabálni.

A vasútállomáson, ó, megható, megrakott tehérkocsi, bútorokkal és emberekkel tetézve már egy hete várja, hogy egy kicsit felszabaduljon a vonal, hogy a háborús felforduláson, mozgósításon, bakanótákon és bármelyik front útján a semmibe tessékelő bátorító szózatokon túl, hogy az egyenruhás halál hivatalos szállítmányai mellett, meginduljanak — milyen fényűzés! → a rendes vonatjáratok, mi több, hogy a civileknek, a magánembereknek is megengedjék a költözködés.

Kis vasútállomás, magány, amelyen nem segít a téglagyár gögös képménye sem, itt mindjárt szemben vele a konstantinápolyi úton, se a kiskocsmá, se ez a néhány idetévedt ház — bolond falu. Ez, kétségbeesésünknek ez göcca, itt a síkság közepén, amint siváran, a kanyar és az akácok mögül előbukkan, ez a falu, ahol még békeidőben is, amíg a vonat két percet áll, igyekszünk belekapaszkodni a nagyvilág kabátujjába, hogy elra-

gadjon, mindegy hova, a pokolba, az örvénybe. Még jó, ha ez a sorsunk! Jellegzetes hely, állomás, mellékvágányon, három sínpár mindössze; a két szélső vastagon rozsdás, s csak a középső fényes — az is a helyiérdekű vonatoktól és lényegében azért, hogy nagyobb legyen a család. Vidék mindenütt, kifelé, befelé, bármerre fordulsz is, tehát: dudva, idétlenség, elhanyagoltság. Kihaszínlatlan területek, szabadságukban leggyalázatosabban kötöttek, mert még azt sem lehet velük tenni, amit belátható időn belül lehetne. A süket csendben békák brekegnek. Árterület, nádas hullámsík. Vigyázat! Veszélyes.

Cukorrépat rakodnak egy hosszú kocsisorból, csúnya, sáros, iszonyúan bűzös cukorrépat, a későősz utolsó termését, a sár egyetlen gyümölcsét. Hát ebből, valóban ebből csorgatják azt a zsíros, édes levet? Ebből kerül elő a bútor és az asszony? Hatalmas villákkal dobálják a vagonokba; törvényes úton nyomják, taszítják előre, frontokon keresztül, a gyárak felé. De nem adják oda mind. Ottthon is hagynak valamennyit belőle a disznónak, birkának, lónak-marhának, — hadd rágja a jószág, mézédés, sűrű harapásokkal mint, az asszonyok, roppanjon a foga alatt; egyenlítődjünk ki ismét mi, egyetemes élővilág, rangsor nélkül, ugyanahhoz a jászólhoz kötve, és úgy együk ezt az átkozott cukrot a leölt marhában, lovakban, birkákban, disznókban, — házi állatvilágunkban fedezzük fel a növényvilágot.

Aztán, eljött az is (az az idő is), amikor behúzódnak házaikba. Igen, ők, a falusiak, — halljátok szómat! Nem megbékülten. Mert csak azok békülnek, akik békétlenek voltak. Nem, a házakba mintegy velük összenőtten, úgy mennek be. Hogy ki ne bújjanak belőlük véletlenül, egészen a talán-meg-se-érjük tavaszig. Igen rugalmas álláspont. A fagytól megnőtt udvaron tengenek-lengenek értelmetlenül, és örülnek, hogy majdnem egészen feleslegesek. Azaz, hogy mégsem egészen, mert mindennap megégetnek, aztán kölcsönként metszőollóval levágják a szopósmalacok tejfogait, meg hát kéznél vannak minden szülésnél. És fát vágnak, kicsoda ügyesen, ferdén, nagy lendülettel, vastag akácokat egykettőre. A kisfejszével a hónuk alatt, kalandormódrá lopják a kerítéseket (lopnak mást is), lóhalálában haza, megrakják a tüzet egyszer, kétszer, hogy csak harmadszorra, amikor a bádog-kályha szinte gurul a szobában a forróságtól és vérvörösen majd felrobban, a jéghideg takarók mögül a nagyszámú, félájultan heverésző familia ajkán felzengjen az elégedett a-ha-ha.

Gubbasztnak. A falusi élet finomságai. Lelke rajta! »Felépitmény.« Mesék születnek, féltve őrzött emlékeik tarsolyából merítenek, a hiányos történeteket kikerekítik. A keresztelőtől a menyegzőig, a katonakor és a háborúk, a lakodalomtól a temetésig, közben legyeskedés az asszonyok körül pásztorokukban, majd mint vízimolnárok, legények, házasemberek, meg mindenféleképpen. Mindegyike egy-egy úr, az értelem és a tapasztalat ellenőrzésének lehetetlensége. Hallucinációk, hajdani suhogások hazafelé jövet a tarlóról, tündérek táncának villódzása a százados tölgyek körül, ördög kapar a kunyhó padlásán. Mindez áll szilárdan, hagyományokkal megkaróztatva. Különösen a halál, a nagymama, az eladó lányé, a kisgyermeké, mindegy kié. És amikor a vidék védszentje, Szent György, tévedésből valakinek a névrokonát viszi el Mihály arkangyalhoz, még hozzá a szomszéd faluból, vagyis annak a hasonmását, akinek valóban az úr ítélőszéke elé kellett volna állnia; és amikor a halottasházban, éjjel, a fára háromszor felakasztott tők háromszor leesik — biztos jele, hogy Ő maga-

hoz veszi a Ielket. Ám maga az a tény, hogy nincs valaki, aki élő is, meg élmény is, meg élesztő is, már maga ez, a többivel együtt, hajmeresztő képtelenségeket szül.

A házastársak, apák és a fiúk, bevallják nyári vétkeiket s kölcsönösen megbékélnek velük. Fejüket csóválják. A hosszú éjszakák leplében újra gyerekeket csinálnak.

Pihenés. Makkoltatnak, a renyheségtől eliszaposodott erejüket hizlalják, hatujjnyi kukoricamáléval, kövérdisznóval, új borral-pálinkával. Istenem, itt a tűz mellett, itt járják be életük állomásait.

Egy-egy vendég is akad, a házőrző szórakozottan vakkant egynéhányat, míg amaz bekiált a kapuból. Pálinkával kínáljuk, mindegy miért jött, szegért-e vagy patkóért, egy liter borért-e, hitelbe, vagy csak egy pohárra ingyen, akárhogy is idetévedt, elüzte unalmunkat, ám unatkozunk most együtt, a melegen. És megindul a terefere, kitergegetnek holmi hőstetteket, kalandokat, ha nem mezei akkor szerelmi húszárnvágásokat. És amit megálmodtak, amit álmukban előre tudtak. Jarac Mihajlo például, a legközelebbi szomszéd, szabó, volt szocialista és szervezett munkás az első világháégés után, ő például, nagy feneket kerítve neki, előadta, hogy milyen szépen előrelátta a dolgokat, most a legutóbbi megszállás idején, mert világosan megjelent neki álmában: nagy fekete felhő emelkedik onnan a Moraván túlról, beborul az ég közepe a falunk felett, egyszer csak megáll. Fölpislant Mihajlo, hát a felhő tetejében egy szék. De nem akármilyen ám, hanem — trónszék. Ingott-ringott egy ideig, majd hogy fel nem borult. A köd megtámasztotta. Egyszer csak egy ember — kiköpött, ez a mi mai fejünk, megismerte később Mihajlo, mindjárt az első szempillantásra, az úságokból, — felkapaszkodott és beleült a trónba. Eltűnt a csoda, el a felhő, elvitte az embert, királyi udvarba, bizonyosan.

Dohi ül meg rajtunk, a hófúvások hozzák, mindegy kik vagyunk, egyként álmosak vagyunk, mindegy: gazdag tűzhely körül melegedők, jeges kosavától dermedtek és egészen szegények, meztelenek mint az ujjam, — egyre megy.

A gyerekek pedig, egyetlen kapcsolatunk a világgal, a tájjal, éppen hogy megérkeztek az iskolából, alig hogy bekukkantottak a házba, táskájukat a kerítés tövébe vágják, felakasztották a sövényre vagy viszik tovább magukkal, csörgetve a palatáblát meg a tolltartót, és sötétedésig kengetnek egy kant meg egy szukát, télelői szerelemben összeakaszkodott két kutyát, táskákkal, kavicsokkal dobálják őket, uszítják és üldözik, az út közepén sárban és vízben taposnak, csakúgy csobban a víz, átbújnak kerítéseken, rohannak árok fenekén, az egész falun végig kergetőznek a kutyákkal, mint akik féltékenyek, mint akik dühösek, szórakozásból, mert éppen úgy tartja kedvük, mint az unalomtól kikezdett, kétségbeesett vénemberek, és visítoznak, a kerítésekből karókat szagatnak ki, utolérik azt a szerencsétlen szimbiózist, csépelik a kutyák ázott húsát, folyik a hajtóvadászat az ebekre, akiket a jó ég tudja melyik utcában kaptak rajta és zavartak meg békés duettjükben, most rémültek, megmeredtek, összeragadtak, nem tudnak elszakadni egymástól, úgy maradtak, ahogyan rájuktaláltak, egymáson, nem, képtelenek rá, — a kis szadisták legnagyobb öröme — pedig akarják, húzzák-vonják, rángatják egymást minden irányban, vonítanak és vinnynognak, aztán mégis csak elválaszthatatlanul tovább talics-

káznak előre-hátra, majd sehogy, majd hangtalanul, majd estig, majd holnapig.

Egyáltalán, van-e ennek valaha is vége?

A kutyát, a répát, a mellékvágányon a vasúti kocsit — a melankóliát, igen ezt a melankóliát, miért ne ragadhatnánk meg ezen a decemberi napon, a háború mindegy melyik, első vagy utolsó évében. Miért is ne? Akkor ismertük meg a legfenekéig. Felragyogott a láthatáron, a sár és a hatalmas térségek kései hajtása, a távolságoké, melyeket semmi sem tölt ki, üresek és ezért valójában szűkek, igen ezen a területen, különös, mintegy játszi módon csavarognak háborús és békés nomádok, minden szálláshelyen rendetlenséget, zürt és néha egy-egy tartósabb nyomot is hagynak maguk után. (Akadtak olyanok, akik szekrényeiket és székeiket hagyogatták el, és könyveiket, hadd rágják az egerek). Felfogás született, semmi sem végleges, minden bizonytalan, megszületett az eszme, de úgy, hogy nem gondolták végig, koraérett volt, túlzott; folyó, előntött, elárasztott árterületek, megrepedezett földek hektárjai a víz közelében, tócsák a mélyedésekben. Milyen gyönyörűség ez az ördögmalmos, egyhelyben forgástól való erőtlenség. Senki sem halt meg, nem kongott a lélekharang. Véletlenül azon a napon még csak nem is ágyúztak. Messze, az országúton és a símpár acélszalagján hangtalan hadosztályok kúsznak az ismeretlenbe: kishíján eljött a lakodalmi ünnepek ideje, emitt meg a háború tánca járjarat a halál.

Égzengés, parádé nélkül, a melankólia körülbelül azokban az órákban költözködött hozzánk, amikor köröskörül mindenütt, és a falun túl is a síkságon kő-kövön nem maradt, mindent elpusztítottak, minden elevent csontig, a fűvet, fát, vizet a földdel egyszínben, nem is a földdel, — a sárral, a sűrű, nehéz, ragadós, fekete, legsárosabb sárral. Mindenütt, kinn a síkon is — még a kút gödrében is. Egy darab eleven hús, hanyagul levágva, hagyták, hadd folyjon el a vére úgy ahogy van, — hogy miért? Valami elemiségért-e (energiák cseréje, vagy valami hasonló)? És a vastag vérsugarak alól áttetszik a történelem, elejétől fogva, mind a mai napig és visszafelé, Karadjordje zászlóbontásáig, Lazar cárig és tovább, addig a tizenegyedik századbeli templomocskáig itt a szomszéd faluban, és végül, az első feltételezett, de még mindig rousseau-i emberig, aki sohasem szabadul meg önmagától, és így eljutunk a csillangósokig és a fehérjékig, a tenger fenekén. Minden tiszta volt tehát, érintetlen, megszabadítva minden barokk ornamentumtól, a fiatal füzesekhez volt hasonló a Morava partján és ebben az évszakban; a hántolt kérgű topolyfákhoz, kélfoltos fűzekhez. Máról-holnapra lehullott fejükről a bojtos sapka, elhullott a hajuk, levetkeztek bőrüket. Megkönnyebbülés. És eljött az esztelen melankólia.

A fiú megjelent a küszöbön, kiüldözve a szoba szédületéből, hogy egy kissé kiszellőzzön; vagy azért, mert a cukorrépa bűzlük, mint a szemétdomb; az állatok nemi aktusától való túlérzékeny útálkozás hatása alatt, nem ment el a többiekkel — testvéreivel és a szomszédgyerekekkel arra a hajtóvadászatra, a szerelmes kutyák ellen, — nem a fiú nem ment el, hanem talán most először életében, teljesen önállóan önkaratából lecsapta kártyáit, otthagya a játékot, de megmaradt szemlélődőnek, társtalanul, árván a jelképekkel teli tájban (amely gondolatársításra készlet), álldogált a kapuban és az útkereszteződésen majdnem estig. A csendben úgy

érezte, hogy agyát különös, nagy, elválaszthatatlanul tapadó valami borítja el, elér mindenhova, idegeiben dül, úgy, hogy vérfolyamai összekeverednek...

II.

(Nyugalom. Adott jelre. Hogy higgadtabban hajítsd a szakadékba az elvetéltet?)

Ha a napok fontosak, vannak még ilyen melankólikus napok, korábbiak, a lélek viasza tekintetében ennél is sorsdöntőbbek. Városon ezúttal, nem falun. A falut mi cserbenhagytuk, valahogy mégis és viszonylag régen, kihúztuk a lábunkat belőle és elléptünk a város felé. A faluba most már nemcsak mint falusiak térünk vissza, inkább nedvekért-gyökerekért, régi képekért, élelemért, meg azért a felismerésért, hogy milyen átok ez a levetkezhetsenlen paraszti orgazdaság bennünk. Hacsak..., hacsak a falu nem irodalmi kalland csupán. Megkeseredik a szám íze, ha rá gondolok: »kaland«, melynek tárgya ez ország lakosainak kétharmad része.

Ojjé, volt rá idő is, mód is, alkalom is elég, hogy kivirágozzék, igen, a melankólia.

Vedd például a saját születésed, hitetlen Tamás! No, sokat segít majd, ha csak azt veszed újjaidra, amit megboldogult babád mesélt. Egy-két részlet, a frissebbek, eszedbejut, — semmi több. Jó, rendben van, a csíra lehullott, eleve meghatározott hajlamokkal; ez nem minden, de adj csak hozzá néhány jellegzetességet, — s ami ebből lesz, az valami amőbaszerű, mintegy kísérleti csodabogár, retortalény, szörny, emberi alakzat helyett. Amikor pedig eljött az ősz, ugyanebben az időben, amikor emlékezni kezdett, az újjászülött feje fölé hajló első két tükör közül az egyikben apja szemét láthatta, s amit látott, az kék volt a melankóliától. Az apák ültették el, mindenestre a melankóliát és azt, hogy szeretsz félrevonulni, el a többitől; hajduk elutasító bizalmosságát, akik minden titkukat rábízák a véletlen útitásra, de ugyanakkor betegesen zárkóztak, nem mondtak semmit; alaptalan gőgös öndicsérete csupán. De ezt örököltük neveltetésünk révén is. Az igazi átöröklés, különösen, ha nem sokat törődtünk vele, kevésbé hathat. Mindössze másfél évszázada van azonban annak, hogy két édestestvér megérkezett erre a helyre, ahol most ez a zsíros, nagy, gőgös falu van. Dél felől szöktek ide, miután, csárdások lévén, megölték alvó vendégeiket, néhány törököt, és kirabolták őket. Itt letelepedtek, ebben a háborítatlan magányban, két falu között. (Az egyikben már akkor félszázada működött a legrégebb szerb elemi iskola.) Behúzódtak az erdőbe, távolabb az országúttól és közelebb a folyóhoz, nekiláttak az irtásnak, elviharzott vérviharok után, békés földműveseknek álcázták magukat. Mit hoztak magukkal? Európa vagy az őslakók vérét? vagy ellenkezőleg, ázsiai gyökereket? a három évszázados vándorlásoktól és kereszteződésektől felforgatott egész Balkánt? Ki az ördög jött ide velük: álomszuszékók? fáradtak? degenerált faj? renyhe vér? vagy talán mégsem? Az erdők, a frissen feltört földek hogyan váltak második énjükké, hogyan ivódtak lényükbe ezek sumadijai-pannonalföldi decemberek, melyek közvetlen tilalomfái tulajdon magasbalendülésüknek, gúzsbakötöttségüknek, rabságuknak, vagy tudj isten minek. A szomszédság folytán, onnan felülről, a homolyai oláhokkal cserélték ki zavaros sejtjeiket, azokkal ott a vízen túl. Talán tőlük ered az a félelemekkel teli csökönység, amellyel ellenállnak minden változásnak,

összeharapott fogakkal, a társadalmi kiskorúság egy raffinált változata jegyében

És ennek a túlságosan hosszú bizonytalanságnak és tudatlanságnak, amely nyaktörő mutatóvonalakat végez, a magasba, többek között azért is, mert nem hisz bennük egészen, nem hiszi el, hogy ez valóság; ennek az irdatlan hálónak, melybe minden utódok belekényszerültek, — ennek a neve ifjú náció. Nem, ennek a neve közönségesen elmaradottság!!!

Százsor kimondott szavak nyelvünk hegyén, fejfájdító ahogy tolonganak, de megszabadulni tőlük, hogy mélyebbre ássuk magunkat a problémába, egyhamar nem fogunk. Hol a megoldás? Megint keresztút és némaság. Vigye el az ördög, más sem jut tovább. A járatok szűkek, megállj. Nincs mire támaszkodni. És habár bizonyos következmények nemzedékről-nemzedékre szabályosan ismétlődnek — ami óvatosságra int és gond is — a kutató lassan elfordul tárgyától. Lassan és kétségbeesetten. És állítja, hogy a melankólia születésének napja vagy éve, hiszen mindegy, — mindez eltörpül, elenyészik, a jelennel szemben. A gyermek, az »elmaradott« gyermek, rugdalózik már, kievickél valahogy, a maga kenyere, nagy mértékben, mondhatnánk úgy is, a legnagyobb mértékben elrugaszkodott a parttól, a maga látóhatárával méri magát. Nem lehet ezt másképp! Életrevaló a gyerek, nődögél, azaz: ma hopp, holnap kopp, mikor hogy. Egyetlen számadás sem állja ki a próbát az ő fő részvétele nélkül, nélküle, aki most nőtt fel szinte a földből és oly szabados. Ami történelmi táplálékra rálel, válogat benne, hányja-veti még magát. Hát így. Valószínűleg ilyenformán megy majd egy darabig, aztán megáll, mégsem lehet dolgokat csak úgy átugrani, fokozatosság nélkül. Persze, ez nem jelenti azt, hogy most aztán ölbetett kézzel, várjuk e határvonal kinyilatkoztatását, mint őseink az evangéliumból.

Nem egyetlen nap, nem egyetlen meghatározottság volt a szülőanya, az bizonyos. De mint egy szelet lakmuspapír, kimutathatták. A melankólia, önmagában, majdnem időtlen, és születésénél mindenestre régebbi. Semmihez sem kapcsolódik. Nem, hiába. Teheti. Olyan mint egy tó életünk alapjaiban. Tó vagy mocsár. Kiszáríthatatlan. Vágyainkban és rettegeteinkben eléggé sohasem pótolható.

S ami még következik: könyörgések, bátorítások, rúgkapálás, váratlanul még néhány karcsapás, sokszor erőnkön felül, úgy hogy magunk is csodálkozunk, ugyan honnan, míg csak össze nem csapnak fejünk felett a hullámok.

Borbély János fordítása

